

תוכן העניינים

ז	דבר העורכים
ט	רשימת פרסומיה של תמר אלכסנדר

מאמרים

3	דינה שטיין דיוקן מעשי חכמים בארכיון הסיפור העממי בישראל ע"ש דב נוי (אסע"י): בין קדושים לתעלולנים
37	אסנת שרון הפיל, הלווייתן וניווה העיר הגדולה: 'סיבוב ר' פתחיה מרגנסבורג' ו'מדרש יונה', והדפסתם יחדיו
75	נינה פינטו־אבקסיס הפירופו כגשר בין תרבויות בטיטואן שבצפון מרוקו
101	אדם רצון אל־מא יִסְמְעֵשׁ כְּבִירוֹ, יֵא אֶלֶת תְּדַבְּירוּ [מי שאינו שומע למבוגרים, לא ידע להסתדר בחיים] – קריאה משולבת של פתגמים בהקשרי חיים של יוצאת מצרים בישראל
139	ג'קלין לאזנוב 'לא ידעתי שאני רוצה להיות רבה, לא היה שם למה שרציתי להיות': סיפורי חיים של רבות בישראל

לתולדות הפולקלור

179	מאיר נזרי ישראל והשבת כחתן וכלה על פי שירי שבת שונים
-----	---

סקירות

- 249 קטיה אויכרמן
'ארון הבגדים היהודי'
אסתר יהוש (עורכת), נעם ברעם בן־יוסף (עורכת שותפה), ארון הבגדים היהודי: מאוסף מוזיאון ישראל (קטלוג תערוכה), ירושלים: מוזיאון ישראל, תשע"ד, 368 עמ'
אביגיל ווד 255
שירי מחזור החיים של היהודים הספרדיים במזרח הים התיכון
שושנה וייך־שחק, שירי מחזור החיים של היהודים הספרדיים במזרח הים התיכון (אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל 24), עורך אדוין סרוסי, ירושלים: המרכז לחקר המוסיקה היהודית, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2014, 163 עמ' ושני תקליטורים
אנג'י כהן 257
הומור יהודי בקהילה היהודית של טיטואן שבצפון מרוקו
נינה פינטו־אבקסיס, הטווס, המגוהץ וחצי האישה: כינויים, הומור ופולקלור בשיח היום־יום של יהודי טיטואן דוברי התכתייה, ירושלים: מכון בן־צבי לחקר קהילות ישראל במזרח של יד בן צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים, תשע"ד, 338 עמ'
רלה קושלבסקי 265
ועוד 'מרגלית במשבצת' – על ספרו של יסיף: 'מאה סיפורים חסר אחד'
מאה סיפורים חסר אחד, אגדות כתב יד ירושלים בפולקלור היהודי של ימי הביניים, הביא לדפוס והוסיף מבואות והערות עלי יסיף, תל אביב: אוניברסיטת תל־אביב, ההוצאה לאור ע"ש חיים רובין, תשע"ד, 351 עמ'
רשימת המשתתפים בכרך 273
תקצירים באנגלית vii

דבר העורכים

חוברת זו מוקדשת בהערכה ובידידות רבה לחברתנו פרופ' תמר אלכסנדר, אשר משלימה השנה שלושים וחמש שנים כעורכת שותפה של כתב העת 'מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי', שייסדה עם פרופ' גלית חזן-רוקם. בשנים פוריות ומלאות עשייה אלה היא ליוותה באופן צמוד את כתב העת, וכתב העת ליווה אותה בביסוס מעמדו של חקר הפולקלור בישראל. בד בבד עם ייסוד כתב העת החלו השתיים גם את מסורת הכנסים הבין-אוניברסיטאיים לפולקלור, המתקיימים מאז בקביעות מדי שנה בחמש אוניברסיטאות המחקר של ישראל.

תמר אלכסנדר, שמחקריה בתחומי הספרות עממית, הפולקלור ותרבות יהודי ספרד דוברי הלדינו קנו לה יוקרה בארץ ומחוצה לה, נולדה וגדלה בירושלים, ולמדה בחוג לספרות עברית באוניברסיטה העברית. ללימודי הספרות העממית והפולקלור היא הגיעה דרך ספרות ימי הביניים באשכנז – עבודת הדוקטור שלה, שנכתבה באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס (בהנחייתם של הפרופסורים עמוס פונקנשטיין וארנולד באנד מאוניברסיטה זו ויוסף דן מן האוניברסיטה העברית), עסקה ב'אתיקה ואסתטיקה בסיפורי ספר חסידים'. באותה תקופה גם נקשר הקשר עם פרופ' רוברט ג'ורג'ס, ממייסדי האסכולה ההקשרית בחקר הפולקלור, קשר אשר הוליד עיסוק בחקר הפולקלור. עיסוק זה נמשך והעמיק עם שובה לארץ בעבודה עם פרופ' דב נוי כאשר עברה למחקר בקרב בני קבוצות שונות דוברות ספרדית-יהודית והפכה לחוקרת מובילה בחקר התרבות שבעל פה של יהודי ספרד דוברי לדינו. דב נוי היה למורה דרך וידיד קרוב, ותמר אלכסנדר שיתפה אתו פעולה בפרסום הקובץ החשוב 'אוצרו של אבא: מאה סיפורים וסיפור מפי יהודי ספרד', הערוך על פי המתכונת שהתווה נוי בפרסומי סיפורי 'אסעי', בתוספת חידושים רבים בתחום הניתוח והעריכה שיזמה שותפתו-למידתו, שגם רשמה לא מעט מן הסיפורים מפי מספרים חיים בני קבוצות דוברות ספרדית-יהודית, רובם בירושלים.

מפעלה של תמר אלכסנדר כחוקרת היהדות דוברת הספרדית-היהודית מקיף ורחב, כפי שאפשר לראות מרשימת פרסומיה המפוארת, הכוללת כמעט כל סוגה של יצירה עממית בספרדית-יהודית, החל בסיפורים וכלה בפתגמים, ולאחרונה נוספה גם היצירה

דבר העורכים

המאגית הספרדית-היהודית. לא נמנה כאן את הפרסים הרבים שבהם זכתה, נציין רק שבשנת 2012 קיבלה פרופ' אלכסנדר את אות המופת של 'מסדר המעלה האזרחי' (El orden del merito civil) מטעם חואן קרלוס מלך ספרד, כהוקרה על הישגיה בחקר תרבות יהודי ספרד. עבודתה רצופה בדיאלוגים מחקריים עשירים וממוקדים, החל בפרסום ספרי הסיפורים עם אלנה רומרו ממדריד ו'אוצרו של אבא', שכבר הוזכר, עם דב נוי; מאמרה פורץ הדרך על אמנות ביצוע של מספרים עממיים שנכתב עם מיכל גוברין; ספר הפתגמים הספרדיים 'מילים משביעות מלחם', שתחילתו במחקר שערכה עם גלית חזן-רוקם במפעל חקר הפתגמים במרכז לחקר הפולקלור באוניברסיטה העברית בשנות השמונים של המאה העשרים; מחזה פורים מסלונקי שפרסמה עם שושנה וייך-שחק וספר פתגמי החכתייה שפרסמה עם יעקב בן-טולילה, ועתה מפעל חקר המאגיה הנערך בשיתוף עם אליעזר פאפו. על היקף פרסומיה וההערכה שרוחשים לה ניתן ללמוד מספר היובל משולש הכרכים שיצא לכבודה זה לא כבר.¹

בתחום חקר הספרות העממית המסופרת בעל-פה יש לתמר אלכסנדר מעמד ייחודי הנובע במיוחד מן ההיקף וההעמקה של מחקרה, שבאים לידי ביטוי בבדיקה יסודית של רפרטוארים רחבים, בסוגות רבות ובמגוון של שיטות מחקר, ומחותמה המיוחד – הדגשת ההקשר החי שבו פעלו המספרים. הדגשה זו נקשרת בצורה ברורה לפעילותה הציבורית המגוונת בפרט בקרב קהילת הלדינו, פעילות שבמסגרתה מילאה תפקיד מוביל בהפחת חיים חדשים בקהילה, ועל כן אין מתאימה ממנה לרשת מיצחק נבון את נשיאות הרשות הלאומית ללדינו.

אדר ב תשע"ו

1 א' פאפו ואחרים (עורכים), דמתה לתמר: מחקרים לכבודה של תמר אלכסנדר, א-ג (איל פרינטי, ת-ט / מכאן, טו), באר שבע תשע"ה.

רשימת פרסומיה של תמר אלכסנדר

ספרים

1. *Erase una ves... Maimonides Cuentos tradicionales hebreos*, Ediciones El Almendro, Cordoba, Madrid 1988, 1992, 1996 (with Elena Romero), 180 pp.
 2. אוצרו של אבא, מאה סיפורים וסיפור מפי יהודי ספרד, משגב ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשמ"ט, תשנ"ב (עם דב נוי), 340 עמ'
 3. *The Pious Sinner—Ethics and Aesthetics in the Medieval Hasidic Narrative*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1991
 4. שבעת אגוזי הפלא, סיפורי עם לילדים מפי יהודי ספרד, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, תל אביב 1992 (עם עמלה עינת), 95 עמ'
 5. ספר המעשיות, הטלוויזיה החינוכית, מדריך למורה, יישום חינוכי, תל אביב 1993 (עם אילנה רימלט), 132 עמ'
 6. לעת כזאת, מחזה מוסיקאלי לפורים בשאלוניקי, תג, תל אביב תשנ"ג, תשנ"ד (עם שושנה וייך-שחק), 111 עמ' (טקסט, לאדינו, ותרגום לעברית ושני מבואות)
 7. תרת תרת, סיפורי עם מפי יהודי אתיופיה, ידיעות אחרונות, תל אביב 1996 (עם עמלה עינת), 136 עמ'
 8. מעשה אהוב וחצי, הסיפור העממי של יהודי ספרד, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בירושלים, ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב, ירושלים ובאר שבע תש"ס, 552 עמ'
 9. מילים משביעות מלחם, לחקר הפתגם הספרדי-יהודי, מכון בן-צבי, ירושלים, ואוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע תשס"ד, 550 עמ'
 10. *Once Upon a Time... Maimonides, Traditional Hebrew Tales, an Anthology*, Labyrinthos, California 2004 (with Elena Romero), 380 pp. (for Spanish see No. 1)
 11. מילה בשעתה זהב מעלתה, הפתגם הספרדי-יהודי בצפון מרוקו, מכון בן-צבי, ירושלים תשס"ח (עם יעקב בן-טולילה) (עברית וספרדית), 700 עמ'
- * רשימת פרסומים עם כותרות דו-לשוניות, מעודכנת עד אייר תשע"ה (מאי 2015) ראו: דמתה לתמר, מחקרים לכבודה של תמר אלכסנדר, איל פריזנטי ח-ט / מכאן טו, בעריכת א' פאפו, ח' וייס, 'הררי, י' בן-טולילה, עמ' 7-26

רשימת פרסומיה של תמר אלכסנדר

12. *The Heart is a Mirror – The Sephardic Folktale*, Wayne State University Press, Detroit 2008 (Translation & elaboration of No. 8), 690 pp.
13. *Te aprikanto i te diskanto* [I enchant you and I disenchant you]. *Magic Incantations of the Sephardic World* (with Eliezer Papo), (in process)
14. מקידה – עיר השוטים, סיפורים מצחיקים לילדים מפי יהודי ספרד (בהכנה)
- עריכת קובצי מחקר, דברי כנסים וכתבי עת
15. מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בירושלים (עם גלית חזן-רוקם, הגר סלמון, שלום צבר), תשמ"א-תשע"ה (29 חוברות)
16. יצירה ותולדות, מדברי הקונגרס הבינלאומי השלישי לחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח, משגב ירושלים, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשמ"ח (עם גלית חזן-רוקם, אפרים חזן ואברהם חיים), (עברית, אנגלית וספרדית), 450 עמ'
17. ספר יובל לכבוד דב נוי, מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים, כרך יג-יד, תשנ"א-תשנ"ב (עם גלית חזן-רוקם), 412 עמ'
18. רשומות איספמיא, עיתון היסטורי לשנת 1492, משרד החינוך והתרבות, 1992 (הופץ בכל בתי הספר בארץ)
19. עד עצם היום הזה, על אמנות ההיגוד של המספר העממי, אופיר, תל אביב תשנ"ג, 230 עמ'
20. ספר יובל לכבוד דן בן-עמוס, מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשנ"ח (עם גלית חזן-רוקם), 492 עמ'
21. רב-קול, רבעון ישראלי לספרות 3 (עורכת אורחת), מוקדשת לספרות עממית (חורף 2000)
22. איל קונטאקטו, ביטאון מרכז גאון לתרבות הלאדינו, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב (עברית ולאדינו) (עם יעקב בן-טולילה ואליעזר פאפו), באר שבע 2004 ואילך (11 חוברות)
23. שמחת פורים, מחקרים ושירי קופלאס לפורים, מרכז גאון לתרבות הלאדינו, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2007 (עברית ולאדינו) – *Studies and Coplas for Purim*, Gaon – Center for Ladino Culture, Ben-Gurion University of the Negev, Be'er Sheva 2007 (Hebrew & Judeo-Spanish)
24. איל פריזינטי, מחקרים בתרבות יהודי ספרד, מרכז גאון לתרבות הלאדינו, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע תשס"ז ואילך (עם יעקב בן-טולילה ואליעזר פאפו), 10 כרכים (עברית, אנגלית, ספרדית, צרפתית) – *El Presente, Studies in Sephardic Culture*, Gaon Center – Center for Ladino Culture, Ben-Gurion University of the Negev, Be'er Sheva 2007–present (with Ya'akov Bentolila & Eliezer Papo), (10 volumes)
25. איגוד – מבחר מאמרים במדעי היהדות, לשון, ספרות ואמנות, האיגוד העולמי למדעי היהדות, ירושלים 2008, 700 עמ'

CONTENTS

- 1 *Dedication*
v *Bibliography of Tamar Alexander*

Articles

- 3 *Dina Stein*
Rabbinic Tales in the Israel Folktale Archives: Holy Men and Tricksters
- 37 *Osnat Sharon*
Elephant, Leviathan and Nineveh the Great City: *Sibbuw Rabbi Petachia* and *Midrash Yonah*, Printed Side by Side
- 75 *Nina Pinto-Abecasis*
The *Piropo* as a Bridge between Cultures in Tetuan (Northern Morocco)
- 101 *Adam Ratzon*
Al ma yismash kbiru, ya alt tadbiru [Whoever would not listen to elders will not manage in life]: A Literary-Cultural Reading of the Proverbs and Personal Narratives of an Egyptian-Israeli Woman
- 139 *Jacqueline Laznow*
'I didn't know I wanted to be a rabbi, there was no name for what I wanted to be': Life Stories of Women Rabbis Living in Israel

Towards a History of Folklore

- 179 *Meir Nizri*
Israel and the Sabbath as Bride and Groom in Various Sabbath Hymns

Reviews

- 249 *Katya Oicherman*
Esther Juhasz (ed.), Noam Bar-Am Ben-Joseph (associate ed.), *The Jewish Wardrobe* (Exhibition Catalogue), Jerusalem, The Israel Museum, 2014, 368 pp. (in Hebrew)
- 255 *Avigail Wood*
Susana Weich-Shahak, *Judeo-Spanish Songs for the Life Cycle in the Eastern Mediterranean* (Preface: Edwin Seroussi), Jerusalem: Jewish Music Research Centre, Hebrew University of Jerusalem, 2014, 163 pp. (with two discs)
- 257 *Angy Cohen*
Nina Pinto-Abecasis, *The Peacock, the Ironed Man and the Half-Woman: Nicknames, Humor and Folklore in the Day-to-Day Speech of Tetuan's Haketia-Speaking Jews*, Jerusalem: The Ben Zvi Institute for the Study of Jewish Communities of the East, 2014, 338 pp. (in Hebrew)
- 265 *Rella Kushelevsky*
Eli Yassif, *Ninety-Nine Tales: The Jerusalem Manuscript Cycle of Legends in Medieval Jewish Folklore*, Tel-Aviv: Tel Aviv University Press, 2013, 351 pp. (in Hebrew)
- 273 *List of Contributors*
- vii *English Abstracts*

ENGLISH ABSTRACTS

RABBINIC TALES IN THE ISRAEL FOLKTALE ARCHIVES: HOLY MEN AND TRICKSTERS

Dina Stein

The Israel Folktale Archives (IFA) holds more than 24,000 tales, only 200 of which revolve round a rabbinic figure (of Late Antiquity). Half of these tales are hagiographic narratives about Rabbi Shimon bar Yohai (Rashbi) and Rabbi Meir, two characters who are associated with religious practices in the present, because their graves are pilgrimage sites. These tales tell of miraculous interventions of the saintly figures in modern times. Other rabbinic figures appear in the rest of the corpus, around 100 tales. By far the most notable figure in these stories is Rabbi Akiva. Unlike the hagiographic tales about Rashbi and Rabbi Meir, the stories about Rabbi Akiva take place in the distant rabbinic past. Furthermore, they reflect a curious selection, when compared with traditions recorded both in the rabbinic sources themselves and in later compilations. Here Rabbi Akiva is presented as a trickster-like figure or is associated with trickster-like discourse. The article associates these stories about Rabbi Akiva with a recurring tale-type – AT 759 (God's Justice Vindicated) and offers a generative-poetic account for his prominence in the IFA rabbinic tales, based on Umberto Eco's semiotic model of Cult Movies. It also suggests possible reasons for the association of Rabbi Akiva, and in fact most of the other rabbinic figures in the IFA tales, with trickster-like discourse. One such reason relates to the power embedded in trickster-like discourse as it reflects on regulated cultural categories and shuffles them, if only momentarily. The power of this discourse lies in its taking an ambivalent, marginal, and thus subversive position with regard to the hegemonic center. Moreover, while the trickster rabbis are placed in the ancient past, they possibly epitomize the social and political drama surrounding the establishment of the archival project in the early years of the state. By depicting the rabbis as subversive figures, the story-tellers have been expressing their own attitude toward the hegemonic center. The trickster-like corpus of rabbinic characters (excluding saintly figures like Rashbi and Rabbi Meir), whose narrative-space points to a distant past, may thus be seen as epitomizing the social-political drama of the archival project itself, in the nascent days of the state.

ELEPHANT, LEVIATHAN AND NINEVEH THE GREAT CITY:
SIBBUV RABBI PETACHIA AND *MIDRASH YONAH*,
PRINTED SIDE BY SIDE

Ossnat Sharon

This paper focuses on the first printed edition of the medieval Hebrew itinerary *Sibbuḅ Rabbi Petachia MiRegensburg* ('The Circuit of Rabbi Petachia of Regensburg'), printed in Prague in 1595, and on the singular reading context offered by its positioning alongside a Midrash (exegesis) on the Biblical book of Jonah. Although these two works belong to vastly different genres, they overlap thematically: both deal with travel to distant, marvelous lands. *Midrash Yonah* touches upon ideas and themes which appear in *Sibbuḅ Rabbi Petachia*, and specifically upon the marvels found in distant realms, the constant presence of distant times and constitutive events in this world, and components of both creation and salvation which the traveler (and vicariously, the reader) witnesses in the present time. Juxtaposing these texts intensifies the *Sibbuḅ*'s theological framing and brings into focus the Midrash's spacial dimension, inviting the reader to perceive it as a travelogue.

The examination of this booklet is an opportunity to explore how works from different genres are read when presented to the reader together. The use of two genres for describing distant lands creates a singular picture of the space depicted in them. The authority and style of *Sibbuḅ Rabbi Petachia* is hinged on personal testimony, while the Midrash's authority is derived from its partaking in the traditional interpretation of scripture. The realms depicted in it are symbolic and hyperbolic as only a styled text such as Midrash can present them – but they lack the realistic and testimonial characteristics of a travelogue. One text, and one genre, cannot contain both types of description and both types of validity – the phenomenological and the divine; I suggest that by placing the texts side by side, they serve as interpretive keys for one another – and when read together, the description of distant lands becomes multi-dimensional.